Z DZIEJÓW KARTOGRAFII

Tom XIV

DAWNA MAPA ŹRÓDŁEM WIEDZY O ŚWIECIE

Poświęcamy pamięci
Profesora MIECZYSŁAWA STELMACHA
Redaktorzy

INSTYTUT HISTORII NAUKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
ZESPÓŁ HISTORII KARTOGRAFII

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI
INSTYTUT HISTORII I STOSUNKÓW
MIĘDZYNARODOWYCH

Z DZIEJÓW KARTOGRAFII

Tom XIV

DAWNA MAPA ŹRÓDŁEM WIEDZY O ŚWIECIE

Materiały z XXII Ogólnopolskiej
Konferencji Historyków Kartografii

Pobierowo 11 – 13 października 2007 r.

Pod redakcją
STANISŁAWA ALEXANDROWICZA I RADOSŁAWA SKRYCKIEGO

SZCZECIN 2008

POLISH ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE OF THE HISTORY OF SCIENCE
TEAM FOR THE HISTORY OF CARTOGRAPHY

UNIVERSITY OF SZCZECIN
INSTITUTE OF THE HISTORY
AND INTERNATIONAL RELATIONS

FROM THE HISTORY OF CARTOGRAPHY

Volume XIV

OLD MAP AS A KNOWLEDGE SOURCE ABOUT THE WORLD

Proceedings from the 22nd All-Polish
Conference of the Historians of Cartography

Pobierowo 11 – 13 October 2007

Edited by
STANISŁAW ALEXANDROWICZ AND RADOSŁAW SKRYCKI

SZCZECIN 2008

Opracowanie redakcyjne
STANISŁAW ALEXANDROWICZ, RADOSŁAW SKRYCKI

Opracowanie techniczne
DOROTA KOZŁOWSKA, JERZY OSTROWSKI

Projekt okładki
DARIUSZ KOZŁOWSKI

Tłumaczenia streszczeń na język angielski:
AUTORZY

Skład komputerowy
Dorota KOZŁOWSKA

Publikacja dofinansowana ze środków Uniwersytetu Szczecińskiego

© Copyright by: IHN PAN, US, 2008

ISSN: 0138-0850

Spis treści

Stanisław Alexandrowicz, Radosław Skrycki – Przedmowa 9

Radosław Gaziński – Mieczysław Stelmach (1947-2000), archiwista, historyk i historyk kartografii 15

Bibliografia prac prof. Mieczysława Stelmacha (zestawiła Agnieszka Chlebowska) 19

Mapa jako źródło historyczne

Stanisław Alexandrowicz – Wykorzystanie źródeł kartograficznych w badaniach nad historią Polski XVI i XVII wieku 29

Wojciech Iwańczak – Kilka uwag o dawnej mapie jako źródle historycznym 51

Bogdan Wolak – Badanie dynamiki zjawisk na podstawie kart katastralnych i map ewidencyjnych 61

Dorota Jutrzenka-Supryn – Materiały i techniki wykonywania map od starożytności do XVIII wieku 71

Dorota Jutrzenka-Supryn – Grynszpan – zielony pigment stosowany do kolorowania map i jego wpływ na stan zachowania zabytków kartograficznych 87

Historia kartografii powszechnej

Rafał Simiński – Obraz ziem inflanckich w świetle kartografii i kronikarstwa Europy Zachodniej okresu średniowiecza 105

Lucyna Szaniawska – Pięćsetlecie nazwy AMERYKA. Zmiany nazwy oraz ewolucja obrazu Ameryki na mapach publikowanych w szesnastowiecznej Europie 119

Krystyna Szykuła – Projekt monografii i faksymilowego wydania mapy Jenkinsona z 1562 roku 149

Jerzy Czajewski – Delimitacja rozbiorowej granicy Rzeczypospolitej z Rosją w świetle dokumentów i materiałów kartograficznych 329

Piotr Grabowski – Okolicznościowa mapa Polski z 1910 roku jako źródło informacji historycznych i dydaktycznych .. 347

Dorota Borowicz – Dawne mapy narodowościowe Górnego Śląska odbiciem dziejów politycznych regionu 359

Ewa Szynkiewicz – Dawne mapy Śląska jako dokumenty zmian zachodzących w terenie 375

Jerzy Ostrowski – Ogólnopolskie konferencje historyków kartografii w latach 1975–2007 – przegląd chronologiczno-tematyczny 391

Andrew B. Pernal, Dennis F. Essar – Beauplan's Cartographic Labours in France: the Maps of Normandy and Brittany 161

Margarita Barzdeviča – Maps and Plans of Riga from the 17th Century as Sources of Information for the Research of the Development of the City 183

Radosław Skrycki – Mapa jako narzędzie propagandy (na przykładzie mapy Brandenburgii Jacoba Paula von Gundlinga z 1724 roku) 197

Andrzej Konias – „Kartografia topograficzna Państwa i Zaboru Pruskiego od II połowy XVIII w. do I połowy XX w." – problematyka projektu naukowo-badawczego 207

Historia kartografii ziem polskich

Henryk Rutkowski – Polska na wybranych mapach z pierwszej połowy XVI wieku 221

Jarosław Łuczyński – Obraz i tekst na XVI-wiecznych mapach Rzeczypospolitej 235

Małgorzata Gałęziowska – Symboliczne treści w kartografii na przykładzie map Prus Kaspra Hennebergera i ich późniejszych opracowań jako podstawa komunikacji i przekaz wiedzy o świecie 249

Wiesław Sieradzan – Kartografia Grudziądza XVII-XX wieku jako źródło wiedzy o mieście i okolicy 265

Krzysztof Strzelecki – Wartości poznawcze 12-arkuszowej mapy Wisły F.F. Czakiego z pierwszej połowy XVIII wieku w świetle dotychczasowych badań. Problematyka naukowo-badawcza 275

Bogumił Szady – Mapa unickiej diecezji chełmskiej z 1782 roku jako przykład kartografii wyznaniowej 297

Paweł E. Weszpiński – Mapy i plany Warszawy w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu 319

Bogumił Szady
Katolicki Uniwersytet Lubelski

MAPA UNICKIEJ DIECEZJI CHEŁMSKIEJ Z 1782 ROKU JAKO PRZYKŁAD KARTOGRAFII WYZNANIOWEJ

Wstęp

Mapy wyznaniowe jako kategoria map tematycznych zajmują obecnie dość istotne miejsce w geografii i kartografii historycznej. Aż do XIX wieku tego typu opracowania występowały jednak sporadycznie i rejestrowały z reguły jedno wyznanie. Pierwsze dzieła ujmujące więcej niż jedno wyznanie były drukowane w monarchii austro-węgierskiej i w Rosji, gdzie prace tego typu miały specjalne znaczenie polityczne. Należy tu wymienić wydane w latach 1798 i 1830–1840 kościelne mapy Węgier, Chorwacji, Słowenii i krajów sąsiednich Aleksandra a Peritzhofa i Józefa Aszalay de Szendrö oraz mapę z 1870 roku, którą opracował znany kartograf Ignacy Hátsek, przedstawiającą kościoły luterański, kalwiński i unitariański na Węgrzech. Z innych ważnych prac tego typu warto wymienić Atlas historyczny Kościoła ewangelickiego na Śląsku Friedricha Gottloba Andersa z 1856 roku, który uwzględniał także inne wyznania protestanckie oraz rosyjski atlas wyznaniowy z 1864 roku, który przedstawia stosunki wyznaniowe we wszystkich 9 guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego.

Dopiero wiek XX przyniósł nowoczesne opracowania zawierające historyczne mapy wyznaniowe, na czele z *Atlasem historycznym Kościoła* wydanym pod redakcją H. Jedina. Należy zaznaczyć, że niemal każdy nowoczesny atlas historyczny zawiera jakieś mapy stosunków wyznaniowych. Poważną zachętą do zainteresowania kartografią wyznaniową było powstanie w 1955 roku Podkomisji Kartograficznej w ramach Międzynarodowej Komisji Historii Porównawczej Kościołów, a następnie jej odpowiedników w poszczególnych krajach. W ramach podkomisji jako pierwszy został wydany w 1960 roku atlas chrześcijaństwa w Austrii pod redakcją Ernsta Bernleithnera[1].

[1] S. Litak, *Mapa wyznaniowa Rzeczypospolitej około 1772 roku (Religie – Wyznania – Kościoły – Metoda opracowania)*, w: *Jezuicka ars historica*, red. M. Inglot, S. Obirek, Kraków 2001, s. 345–348.

Z DZIEJÓW KARTOGRAFII t. XIV **Dawna mapa źródłem wiedzy o świecie**, IHN PAN Warszawa 2008

Tematykę map wyznaniowych dawnej Rzeczypospolitej w aspekcie historii kartografii poruszył ostatnio Jarosław Łuczyński przy okazji konferencji zorganizowanej pod auspicjami Międzynarodowej Komisji Historii Porównawczej Kościołów w Lublinie. Obok analizy kwestii wyznaniowych na mapach generalnych, poczynając od mapy Mikołaja z Kuzy, dokonał przeglądu tematycznych map kościelnych XVII i XVIII wieku. Ze względu na poruszaną problematykę podzielił je na dwie kategorie: dotyczące struktur całego Kościoła łacińskiego[2] oraz poświęcone zakonom[3]. Przewaga ilościowa jest zdecydowanie po tej drugiej stronie.

Tytuł i autor

Na tle dość skromnych osiągnięć przedrozbiorowej kartografii wyznaniowej ciekawie prezentuje się rękopiśmienna *Mappa dioeceseos Chełmensis et Bełzensis, quam iussu excelsi caesareo regii gubernii in regnis Galliciae et Lodomeriae illustrissimus excellentissimus ac reverendissimus dominus dominus Maximilianus Ryło episcopus Chełmensis et Bełzensis ritus graeco-catholici, abbas commendatarius Dermanensis, Dubnensis et Sanctae Crucis Ordinis Sancti Stanislai Eques ex mappa admodum reverendissimi domini Liesganig Navigationis Directoris desumi curavit anno 1782*. Znajduje się ona w zbiorach kartograficznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Jak wynika z tytułu, mapa została sporządzona na polecenie chełmskiego biskupa unickiego Maksymiliana Ryłły, zaś jej podstawę stanowiła mapa Józefa Liesganiga, austriackiego matematyka, geodety i kartografa. Tytuł mapy zwieńczony jest herbem biskupa chełmskiego (Wieniawa: *W polu złotym żubrza głowa czarna z kołem złotym w nozdrzach*), po lewej stronie którego znajduje się mitra biskupia, zaś po prawej końcówka pastorału.

Maksymilian Ryłło był biskupem chełmskim w latach 1756–1784. Prowadził on diecezję chełmską w trudnym, biorąc pod uwagę zmiany terytorialne i organizacyjne, okresie. Pochodził z Litwy, z rodziny rzymskokatolickiej. Wstąpił do zakonu bazylianów. Ukończył studia w rzymskim Kolegium Greckim, gdzie uzyskał

[2] Do unikatowych w tej kategorii należy niewielka mapa struktur Kościoła łacińskiego Pierra Duvala (mapa archidiecezji i diecezji na ziemiach Rzeczypospolitej) wykonana w celu zamieszczenia w atlasie świata chrześcijańskiego Le monde chrestien, wyd. przed 1672 rokiem.

[3] Żeby nie powtarzać w całości ustaleń dokonanych przez J. Łuczyńskiego wystarczy tylko wspomnieć, że swoje opracowania kartograficzne posiadali: augustianie (Augustin Lubin, mapa prowincji polskiej augustianów, wyd. 1659 r.; Angelus Höggmayr, mapa klasztorów augustianów na ziemiach Rzeczypospolitej, wyd. ok. 1730 r.), kapucyni (Jean Montcalieri, mapa prowincji polskiej kapucynów, wyd. 1713 r.), franciszkanie (Matthäus Seutter, mapa klasztorów franciszkańskich na ziemiach Rzeczypospolitej, wyd. ok. 1753 r.), bernardyni (Feliks Nagrajkowski, mapa zakonu bernardynów, wyd. 1746 r.; Franciszek ab Angelis, mapa prowincji ruskiej bernardynów, wyd. 1748 r.; Hirsz Leybowicz, mapa klasztorów bernardyńskich w Wielkim Księstwie Litewskim, wyd. ok. 1760 r.), reformaci (mapa prowincji polskich zakonu reformatów wyd. 1718 r.) i trynitarze (mapa prowincji polskiej trynitarzy, wyd. ok. 1748 r.), za: J. Łuczyński, *Kwestie wyznaniowe na dawnych mapach Rzeczypospolitej (XVI–I połowa XVIII w.)* [w druku].

tytuł doktora teologii. Po powrocie do kraju pracował na Litwie, a w końcu lat czterdziestych był przełożonym monasterów wołyńskich. Od 1748 roku pełnił funkcję ihumena chełmskiego. Obok budowy katedry i powołania seminarium, wystarał się o koronację obrazu Matki Boskiej Chełmskiej w 1765 roku, a także przeprowadził wizytację diecezji, protokoły której stanowią najcenniejsze źródło do badań dziejów chełmskiej cerkwi unickiej w drugiej połowie XVIII wieku[4].

Omawiana mapa została sporządzona z polecenia biskupa Ryłły, jednak przyczyn jej powstania należy szukać w reorganizacji struktur kościelnych wywołanych przez pierwszy rozbiór Polski. W jego wyniku diecezja chełmska została podzielona na dwie części, z których jedna – północna – pozostała w granicach państwa polsko-litewskiego, natomiast południowa, znalazła się w rękach austriackich. W opinii A. Gila, autora monografii poświęconej unickiej diecezji chełmskiej „miało to duży wpływ na funkcjonowanie diecezji, tak w kontekście przestrzennym jak i pastoralnym. Biskup Maksymilian Ryłło zachował jurysdykcję nad włączoną do Austrii częścią diecezji". W praktyce zarządzał całością diecezji aż do 1785 roku, kiedy to zrezygnował z niej na rzecz diecezji przemyskiej. W wyniku postanowień rozbiorowych pod władzą austriacką znalazło się – wg szacunków S. Nabywańca – 17 dekanatów i 374 parafie. Przez pewien czas (do 1777 roku) prowadzono prace przygotowawcze do włączenia tych terenów w granice unickich diecezji przemyskiej i lwowskiej, ale z przyczyn politycznych – Maria Teresa obawiała się otwartego konfliktu z Rzymem, który mogło wywołać samowolna zmiana granic diecezji unickich – do śmierci cesarzowej zostały wstrzymane[5].

Powstanie mapy unickiej diecezji chełmskiej można wiązać bezpośrednio z działalnością Józefa II, czyli tzw. regulacją parafii i ujednoliceniem jednostek administracji państwowej i kościelnej. Decyzja o włączeniu prezentowanych na mapie terenów południowych diecezji chełmskiej do diecezji przemyskiej i lwowskiej zapadła w 1783 roku, a więc w rok po sporządzeniu mapy. Trudno oprzeć się wrażeniu, że mapa została przygotowana właśnie po to, aby zarejestrować dokładny stan diecezji po stronie austriackiej w celu jej wydzielenia do diecezji przemyskiej i lwowskiej. Na ten regulacyjny charakter mapy wskazywać może także legenda, gdzie obok granic diecezji są uwzględnione również granice cyrkułów.

Jak zostało zaznaczone wyżej, rękopis został sporządzony na podstawie mapy Józefa Liesganiga. Jest to postać wielce zasłużona dla kartografii europejskiej i polskiej. Mimo to trudno znaleźć monograficzne opracowanie poświęcone tej osobie[6]. Znany przede wszystkim historykom matematyki, kartografii i geodezji. Uro-

[4] A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005, s. 110–111.

[5] Tamże, s. 115, 170.

[6] Cenne uwagi na temat Liesganiga i jego prac udało się odnaleźć w pracach F. Allmera, *Joseph Liesganig S.J. 1719–1799*, Graz 1987 oraz w opracowaniu M. Koniasa, *Kartografia topograficzna Śląska Cieszyńskiego i zaboru austriackiego od II połowy XVIII wieku do początku XX wieku*, Katowice

dził się w 1719 roku w Grazu, gdzie w wieku 15 lat wstąpił do kolegium jezuickiego. Specjalizował się w matematyce i astronomii. Pracował także jako profesor retoryki w Linzu. W 1749 roku, w wieku 30 lat, przyjął święcenia kapłańskie. W latach 1752–1756 występuje jako profesor matematyki w kolegium jezuickim w Wiedniu. W 1771 roku pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Wiedniu[7].

W historii kartografii polskiej znany jest jednak przede wszystkim jako autor słynnej mapy Galicji i Lodomerii, wydanej po raz pierwszy w Wiedniu w 1780 roku w 9 arkuszach i w 1790 roku w 42 arkuszach, pt. *Regna Galiciae et Lodomeriae* (1:288 000). Należy pamiętać, że było to związane z większą akcją prowadzoną przez kartografów austriackich (Generalquartiermeisterstab), mającą na celu wykonanie zdjęcia topograficznego całego obszaru monarchii austriackiej. Po śmierci Liesganiga ukazywały się ulepszone wersje jego mapy, m.in. *Königreich Galizien und Lodomerien* w 33 arkuszach (1824). Zgodnie z zestawieniem B. Olszewicza „Zdjęcie Galicji" Liesganiga zaczęło się ukazywać w 1772 roku i było w skali 1: 72 000. Należy więc przypuszczać, że właśnie z tej mapy korzystał autor wyciągu dotyczącego diecezji chełmskiej. Niestety trudno to zweryfikować, gdyż znane są tylko późniejsze wydania mapy Liesganiga wydanej już w redukcjach. Olszewicz podkreśla udział Polaków, jezuitów Hoszowskiego i Jastrzębowskiego w tym przedsięwzięciu oraz wykorzystanie do pracy dawnego obserwatorium astronomicznego we Lwowie. Na marginesie warto wspomnieć, że właśnie we Lwowie w 1799 roku zmarł Józef Liesganig[8].

Skala i legenda mapy

Zewnętrzna ramka omawianej mapy ma wymiary 932 × 672 mm. Autor mapy diecezji chełmskiej nie podał informacji o skali liczbowej i nie umieścił siatki kartograficznej, która umożliwiłaby określenie odwzorowania. Podał natomiast, jak to było często w przypadku map staropolskich, podziałkę liniową. Jest ona wyrażona w milach. Jeżeli przyjąć, że jedna mila austriacka mierzyła 7585,94 m, to skala mapy powinna wynosić w przybliżeniu 1:389 000 (wielkość mili na mapie wynosi 19,5 mm). Należy zweryfikować tę skalę poprzez pomiar odległości między

2000, s. 48–52 (autor powołuje się m.in. na prace J. Paldusa, *Die Einverleibung Galiziens und der Bukowina in der österreichische Monarchie im Jahre 1772 und die Landesaufnahme durch den k.k. Generalquartiermeisterstab 1775–1783*, „Mitteilungen der Geograph. Gessel. in Wien", 59 (1916), nr 1, s. 417–455; tenże, *Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Josephus II Ausgeführt durch den k.k. Generalquartiermeisterstab in den Jahren 1763–1785*, Wien 1919.

[7] Allmer, *Joseph Liesgaig,* s. 13–15.

[8] B. Olszewicz, *Kartografia polska XVIII wieku*, Lwów–Warszawa 1932, s. 53.

punktami wyznaczonymi na mapie, których położenie nie zmieniło się od czasu powstania mapy, a następnie obliczenie skali dla tych odcinków (tab. 1)[9].

Okazuje się, że rzeczywista skala mapy wynosi 1:296 672 (wielkość średnia), zaś podziałka liniowa nie jest w tym przypadku wiarygodna. Rzecz ciekawa, że nieco inaczej przedstawia się skala mapy przy pomiarze odległości między miejscowościami położonymi względem siebie równoleżnikowo – wtedy wynosi ok. 1:290 372 i południkowo – 1:297 606. Na podstawie analizy położenia bezwzględnego i względnego miejscowości z całą pewnością można stwierdzić, że autor mapy diecezji chełmskiej dość swobodnie potraktował podstawę tzn. mapę Galicji i Lodomerii Liesganiga. Przemawia za tym całkowicie niewiarygodne rozmieszczenie miejscowości, zwłaszcza mniejszych.

W dolnej części mapy, po lewej stronie znajduje się legenda mapy, zatytułowana *Explicato signorum, colorum et numerorum*. Wieńczy ją austriacki dwugłowy orzeł w koronie, pod którą znajduje się czteropolowa tarcza z herbami Galicji (trzy korony) i Lodomerii (pola szachownicy). Przedstawiony sposób łączenia herbów Galicji i Lodomerii jest charakterystyczny dla lat osiemdziesiątych XVIII wieku.

Legenda mapy obejmuje informacje dotyczące charakteru miejscowości, wyróżniając miasta, małe miasta (miasteczka), wsie; następnie rodzaj obiektów sakralnych: parafie, kaplice świeckie, kościoły i świątynie z beneficjentem bez duszpasterstwa, kościoły i świątynie bez duchownego. Z punktu widzenia formalno-prawnego, podział kościelny nie jest do końca jasny. Zwłaszcza określenie „Capellania laicalis" jest wieloznaczne, może bowiem oznaczać zarówno kościoły i świątynie z duchownym jak i bez duchownego. Legenda objaśnia także sposób przedstawienia okręgów parafialnych. Autor mapy nie wyznaczał granic linearnych parafii, zaś przynależność poszczególnych miejscowości określił prowadząc cienką linię od wsi lub miasteczka do ośrodka parafialnego. Jest to metoda wykorzystywana także współcześnie przez historyków.

Mapa zawiera także granice i podziały administracji państwowej i świeckiej. Z jednej strony są to granice cyrkułów, mianowicie bełskiego i lwowskiego, z drugiej zaś granice diecezji chełmsko-bełskiej. Jako ostatnią pozycję w legendzie autor podał sposób opisu – za pomocą cyfr – liczby kościołów w miejscowościach. Chodzi tutaj o miasta, w których znajdowała się więcej niż jedna świątynia.

Mapa jest kolorowa, jednak z wykorzystanie, jedynie kolorów zielonego do oznaczenia granic cyrkułu bełskiego oraz czerwonego, który podkreśla granice diecezji chełmsko-bełskiej. Całość mapy ma kolor brązowy – ciemniejszy na obszarze cyrkułu bełskiego, jaśniejszy poza jego granicami.

[9] K. Nieścioruk, *Z metodyki badania map dawnych*, „Annales UMCS. Sectio B", 59, 2004, s. 274–275.

Treść mapy

Mapa diecezji chełmskiej z 1782 roku ma charakter mapy tematycznej. Z elementów krajobrazu naturalnego zawiera jedynie rzeki oraz rozlewiska rzeczne. Jej główną treścią jest osadnictwo, obiekty sakralne, granice administracji kościelnej (w tym przynależność parafialna miejscowości) i świeckiej. Wstępna analiza wskazuje na rejestrację pełnej sieci osadniczej południowej części dawnej diecezji chełmskiej. Wiarygodność topograficzna mapy jest niewielka. Położenie miejscowości względem siebie, bo tylko o takim można mówić przy braku siatki kartograficznej, pozostawia wiele do życzenia. Autor mapy skupił się wyraźnie na przekazaniu informacji o obiektach sakralnych oraz granicach, na drugim miejscu stawiając dokładną lokalizację poszczególnych miejscowości. Mimo, że w tytule jako źródło przywołana jest praca Józefa Liesganiga, trudno dostrzec jakiekolwiek podobieństwo ze znanymi pracami wiedeńskiego kartografa.

Ponieważ treść mapy dotyczy diecezji chełmsko-bełskiej, analizą zostały objęte miejscowości oraz świątynie położone w jej granicach. Niektóre umieszczone przez autora miasta położone poza diecezją ułatwiają jedynie orientację w przebiegu granic. Mapa rejestruje w sumie na terenie diecezji chełmskiej 572 miejscowości, z czego 534 wsi, 37 miasteczek („oppidum") oraz jedno miasto („civitas"): Zamość. Większość miejscowości (522) była położona w graniach cyrkułu bełskiego. Rozbieżności między granicami diecezji chełmsko-bełskiej a granicami cyrkułów wystąpiły w okolicy dekanatów Busk i Szczurowice, które praktycznie w całości znalazły się w cyrkule lwowskim.

Ponad połowa miejscowości przedstawionych na mapie (356, tj. 62,2%) posiadała unickie kościoły parafialne. Z reguły była to jedna świątynia. Do wyjątków należały miasteczka, które posiadały dwie (Zamość, Uhnów, Bełz, Stojanów) lub trzy cerkwie (Horodło, Tomaszów Lubelski, Sokal). Autor mapy oznaczył dwie świątynie także w Szczurowicach, chociaż w opracowaniach występuje tylko jeden kościół unicki w tej miejscowości (drugi był łaciński)[10]. W sumie na mapie znajduje się 367 parafii unickich oraz jedna cerkiew filialna w Horodyszczach Bazyliańskich w parafii Krystynopol. Nie udało się zidentyfikować dwóch parafii, dla których autor nie zamieścił napisów – jedna położona na północ od Sokala, druga zaś na północny-wschód od Lubyczy Królewskiej.

Wśród parafii większość stanowiły parafie tzw. jednowioskowe – 235[11], tj. 66%. Oznaczało to, że w skład okręgu parafialnego wchodziła jedynie miejsco-

[10] A. Gil, *op. cit.*, mapa: *Chełmska diecezja unicka w 1772 r.*; W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1998, s. 309.

[11] Statystyka dotycząca wielkości okręgów pomija 11 parafii w miastach, gdzie był więcej niż jeden kościół parafialny: Zamość, Uhnów, Bełz, Stojanów, Horodło, Tomaszów Lubelski, Sokal i Szczurowice. Autor mapy informuje o liczbie świątyń podając cyfry przy sygnaturze miejscowości, jednak bez oznaczenia okręgu parafialnego dla nich.

wość, w której położona była cerkiew. W 66 przypadkach (18,5%) okręg parafialny składał się z dwóch miejscowości. Parafii z trzema i więcej miejscowościami w okręgu było 51, tj. 14,3 %. W dwóch przypadkach sytuacja jest dość nietypowa, gdyż wieś Obrotów została zaliczona do dwóch parafii – Witkowa Starego i Witkowa Nowego, zaś wieś Stepankowice do parafii Kułakowice i Ubrodowice. Mała liczba miejscowości w okręgu parafialnym i duża liczba parafii jednowioskowych odróżnia zdecydowanie Kościół greckokatolicki od Kościoła łacińskiego. W Kościele łacińskim dominowały parafie, gdzie liczba miejscowości w okręgu sięgała od kilku do kilkudziesięciu.

Porównanie organizacji Kościoła greckokatolickiego przedstawionego na mapie diecezji chełmskiej z 1782 roku z istniejącym stanem wiedzy na ten temat, głównie zaś z ustaleniami A. Gila, uprawnia do stwierdzenia, że mapa może stanowić dość wiarygodne źródło wiedzy na temat struktury cerkwi w tym regionie. Dostrzeżone nieścisłości nie zmieniają pozytywnej oceny mapy jako źródła historycznego do badań nad dziejami chełmskiej diecezji greckokatolickiej. Odsetek pominiętych i dodanych cerkwi lub miejscowości w stosunku do znanych już z innych źródeł albo opracowań stanowi niewielki procent całości.

Wśród parafii pominiętych na mapie diecezji chełmskiej z 1782 roku należy wymienić Majdan Księżpolski. Położone na zachodzie diecezji Sól, Majdan Księżpolski, Tarnawa, Otrocz, Branew i Biłgoraj należały w 1772 roku do dekanatu Szczebrzeszyn diecezji chełmskiej. W wyniku zmian terytorialnych i podziału diecezji w 1783 roku Sól, Biłgoraj, Tarnawa, Otrocz, Branew i Tarnawa znalazły się w dekanacie Dubienka „okrojonej" diecezji chełmskiej. Trudno natomiast wyjaśnić pominięcie parafii w Majdanie Księżpolskim, która przeszła do diecezji przemyskiej. Na związek mapy diecezji chełmskiej z 1782 roku z jej podziałem przeprowadzonym w roku następnym wskazuje pominięcie kilku parafii położonych w 1772 roku w dekanacie Hrubieszów (Poromów, Michale, Morozwicze), Tartaków (Szpikołosy) oraz Strzemilcze (Merwa, Pułhany, Rzyszczów). Na mapie A. Gila przedstawiającej diecezję chełmską w 1794 roku parafie te znajdują się w dekanacie Dubienka należącym do diecezji chełmskiej[12]. Z pewnością brak niektórych parafii na mapie diecezji z 1782 roku można wiązać z regulacjami zaborców w latach 1772–1782.

Wśród parafii nie ujętych przez mapę diecezji z 1782 roku należy wymienić Domaniż, Ratę[13], Wólkę Mazowiecką[14], Budynin i Hrodyłowice[15]. Miejscowości te

[12] A. Gil, *op. cit.*, s. 173, 176 oraz mapy: *Chełmska diecezja unicka w 1772 r.* i *Chełmska diecezja unicka w 1794 r.*, W. Kołbuk, *op. cit.*, s. 299, 303; tenże, *Granice i sieć parafialna greckokatolickiej diecezji przemyskiej na przełomie XVIII i XIX w.*, w: *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3: *Studia z dziejów greckokatolickiej diecezji przemyskiej*, red. S. Stępień, Przemyśl 1996, s. 112.

[13] Brak wsi Rata może wynikać z faktu likwidacji cerkwi w tej wsi. W. Kołbuk podaje, że stało się to po 1785 roku. Mapa diecezji z 1782 roku może wskazywać, że parafię we wsi Rata zlikwidowano już wcześniej; W. Kołbuk, *Granice i sieć...*, s. 112.

nie pojawiają się wcale na mapie. Parafia Krynice została prawdopodobnie pomyłkowo wpisana jako parafia Komarów. Występują bowiem w tej okolicy dwie parafie o nazwie Komarów, jedna miejska i jedna wiejska – prawdopodobnie właśnie Krynice. Niemirówek z kolei, gdzie wg źródeł pisanych znajdowała się cerkiew parafialna, pojawia się na mapie jako miejscowość w parafii Tarnawatka. Podobnie Malice występują jako miejscowość w parafii Sahryń, Gródek jako wieś w parafii Typin i Rogóźno jako wieś w parafii Tomaszów. W tym ostatnim przypadku mogło dojść do zniesienia cerkwi między 1761 a 1782 rokiem[16]. Zamiast parafii Ruda Wołoska na mapie znajduje się cerkiew parafialna w miasteczku Łaszczówka.

Na środku mapy, na pograniczu dekanatu Bełz i Uhnów, brakuje drobnego fragmentu wielkości około 10 × 10 mm, gdzie zlokalizowane były najprawdopodobniej parafie Szczepiatyn, Krzewica i Korczmin. Do parafii pominiętych należy zaliczyć także Tyszowce, gdzie mapa odnotowuje jedną cerkiew, zaś źródła pisane mówią aż o trzech. Podobnie było w Uchaniach, gdzie są wzmiankowane dwie cerkwie, zaś mapa informuje o jednej. Zgodnie z mapą A. Gila w 1772 roku w Hrubieszowie były 3 cerkwie – na mapie diecezji z 1782 roku jest tylko jedna. Być może autor mapy jedną z cerkwi hrubieszowskich umieścił w pobliskim Sławęcinie, który tak naprawdę stanowił przedmieście Hrubieszowa. Podobna sytuacja miała miejsce w Potyliczu, gdzie jedna z trzech cerkwi została zlokalizowana na Przedmieściu. Na mapie diecezji chełmskiej obok Chołojowa występują Staryki jako odrębna jednostka osadnicza. W rzeczywistości była to część Chołojowa. Wszystkie opracowania informują o dwóch cerkwiach w Chołojowie, podczas gdy na mapie jedna jest w Chołojowie, a druga w Starykach. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku Buska. W opracowaniach występują w tym mieście 3 cerkwie, podczas gdy na mapie jest jedna oraz dwie inne w Wolanach i Długiej Stronie, które były przedmieściami Buska[17].

Obok nieścisłości polegających na pominięciu niektórych miejscowości, na mapie znajdują się sygnatury kościołów, o których istnieniu nie wiadomo z innych źródeł[18]. Ich istnienie może więc budzić poważne wątpliwości. Jako przykład moż-

[14] Parafia w Wólce Mazowieckiej została zdegradowana do pozycji filii po 1785 r. W 1830 r. miała charakter kapelanii, tamże, s. 111.

[15] Parafia w Hrodyłowicach została zdegradowana do pozycji filii po 1785 r., tamże.

[16] A. Gil, *op. cit.*, mapa: *Chełmska diecezja unicka w 1772 r.*; W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie...*, s. 310; tenże, *Granice i sieć...*, s. 112.

[17] A. Gil, *op. cit.*, mapa: *Chełmska diecezja unicka w 1772 r.*; W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie...*, s. 297–311; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wyd. pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, J. Krzywickiego i W. Walewskiego, Warszawa 1880–1902, t. 1, s. 480, t. 10, s. 776, t. 11, s. 277, t. 13, s. 821.

[18] A. Gil (*op. cit.*, mapa: *Chełmska diecezja unicka w 1772 r.*) pominął cerkwie parafialne w Pawłowicach i Horodłowicach (dek. Waręż), natomiast cerkwie w Raciborowicach oraz Tarnawatce oznaczył jako filialne.

na podać jednowioskową parafię w miejscowości Majdan na północy diecezji w okolicy Skierbieszowa. Żadne z dostępnych źródeł historycznych nie potwierdza istnienia parafii o tej nazwie w tym rejonie, zaś sama nazwa dość często występuje w tej okolicy. W grę może wchodzić Majdan Sitaniecki lub Majdan Krynicki. Autor mapy oznaczył także parafie we wsi Huta Stara, na zachód od Lubyczy Królewskiej tuż przy granicy z diecezją przemyską, we wsi Wolica na zachód od miasteczka Mosty, we wsi Rusin k. Waręża, we wsi Jabłonówka k. Buska oraz we wsi Rudno k. Hrycowoli. Tej ostatniej miejscowości nie udało się zlokalizować, podobnie jak wsi Ruda Leśna (Lasowa, k. Ławrykowa), gdzie oznaczone są dwie cerkwie, podczas gdy inne źródła i opracowania informują o jednej. Mapa pomija z reguły klasztory bazyliańskie, jednak w dwóch przypadkach można przypuszczać, że zostały one uwzględnione. Chodzi o Wolicę Derewlańską oraz Monastyrek Ohladowski[19].

Obok nieścisłości dotyczących parafii unickich wątpliwości budzi także identyfikacja i lokalizacja niektórych miejscowości nie posiadających kościołów. Na mapie znajduje się np. wieś Bezruczka w parafii Zdanów. Niestety żadna z dostępnych map, włącznie z mapą Galicji i Lodomerii Liesganiga, nie rejestruje takiej miejscowości. Nie udało się także zidentyfikować wsi Majdan Hajownicki (par. Skierbieszów) oraz Majdan Uchański (par. Uchanie).

Wątpliwości może budzić nazewnictwo niektórych miejscowości. Identyfikacja była wtedy możliwa głównie poprzez bliskość położenia geograficznego. W ten sposób wieś o niepewnej lekcji Wola Zwerewińska położona w parafii Topólcza może być utożsamiona z powstałym pod koniec XVI wieku Zwierzyńcem. Jak zostało powiedziane wyżej, nie udało się ustalić nazw dwóch miejscowości z sygnaturą kościoła parafialnego. Z powodu braku nazwy lub jej nieczytelności nie można dokonać identyfikacji siedmiu innych miejscowości. Dwie z nich należały do parafii Łosiniec i Bełz. Przynależność parafialna pozostałych jest nieznana. Były one zlokalizowane k. Krasnobrodu, Skierbieszowa, Waręża, Sokala i Tartakowa. Z powodu braku kresek łączących miejscowości z parafią do której należały nie można ustalić przynależności parafialnej miasteczek Potoki i Miasteczko (Mosty Małe) położonych w okolicach Lubyczy Królewskiej oraz wsi Trzeszczany i Zadubce leżących na zachód od Hrubieszowa. Pomyłki trafiły się także w określeniu charakteru miejscowości: Uhrynów i Łopatyn na mapie występują jako wsie, podczas gdy w innych źródłach określane są jako miasta[20].

Najwięcej nieścisłości można dostrzec w południowej część mapy diecezji. Dotyczą one głównie błędów w położeniu miejscowości (Kamionka Lasowa) lub

[19] A. Gil, *op. cit.*, mapa: *Monastery diecezji chełmskiej XVII–XVIII wieku.*

[20] Kołbuk, *Kościoły wschodnie*, s. 311; S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 r. Struktury administracyjne*, Lublin 1996, s. 361.

ich całkowitego braku (Rata, Wulka Mazowiecka). Pojawia się także problem granicy diecezji. Zgodnie z mapą do diecezji chełmskiej (dekanatu Potylicz) należała wieś „Wulki" położona już w granicach cyrkułu lwowskiego. Chodzi prawdopodobnie o Wulkę Kunińską, która w świetle innych informacji należała do diecezji przemyskiej[21].

Z kolei o wartości badawczej analizowanej mapy może świadczyć przedstawienie parafii w Warężu. W istniejących opracowaniach historyczno-kościelnych przedstawiane były dwie cerkwie istniejące w mieście Waręż. W rzeczywistości istniało jednak, sąsiadujące ze sobą, miasto i wieś Waręż odnotowane jeszcze przez *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego* i oznaczony wyraźnie na mapie Galicji i Lodomerii oraz mapie Kwatermistrzostwa. Jednak cerkiew znajdowała się w mieście Warężu, druga natomiast we wsi o tej samej nazwie. Pełna ocena wartości przedstawionej wyżej mapy diecezji chełmskiej z 1782 roku będzie możliwa jednak dopiero po przeprowadzeniu pełnej kwerendy w Chełmskim Konsystorzu Greckokatolickim w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie[22]. Szczególne znaczenie ma wizytacja biskupa Ryłły z lat 1759–1762, która obok kościołów i świątyń rejestruje miejscowości parafialne. Analiza tej wizytacji pozwoli na dokonanie pełnej weryfikacji wartości informacji dotyczących okręgów parafialnych, oznaczonych na mapie sporządzonej na polecenie biskupa Ryłły w 1782 roku.

TABELA 1. Skala mapy diecezji chełmskiej na podstawie pomiarów odległości między wybranymi miejscowościami

	Krasnobród	**Hrubieszów**	**Zamość**	**Łaszczów**	**Narol**
Krasnobród	–	0,19 m	0,067 m	0,12 m	0,078 m
Hrubieszów	56 420 m (1:296 947)	–	0,16 m	0,111 m	0,212 m
Zamość	19 800 m (1:295 522)	45 670 m (1:285 437)	–	0,134 m	0,140 m
Łaszczów	35 230 m (1:293 583)	33 260 m (1:299 640)	38 260 m (1:285 522)	–	0,109 m
Narol	23 220 m (1:297 692)	64 620 m (1:304 811)	41 660 m (1:297 571)	33 790 m (1:310 000)	–

[21] Kołbuk, *Kościoły wschodnie*, s. 200.

[22] Wizytację tę analizował P. Sygowski, *Unicka diecezja chełmska w protokołach wizytacyjnych biskupa Maksymiliana Ryłły z lat 1759–1762*, w: *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 5: *Miejsce i rola Kościoła greckokatolickiego w Kościele powszechnym*, red. S. Stępień, Przemyśl 2000, s. 233–285.

ANEKS:

Miejscowości diecezji chełmskiej uwzględnione na mapie z 1782 roku.

kpar. – kościół parafialny
kfil. – kościół filialny
par. – parafia
(Biała Piaskowa) – odmiany nazw miejscowych
w. – wieś, villa
m. – miasteczko, oppidum

Adamów, w. par. Potoczek
Baranie Peretoki, w. kpar.
Barchaczów, w. par. Łabuńki
Baryłów, w. kpar.
Batyjów, w. kpar.
Bełz, m. kpar.
Bełżec, w. kpar.
Bendiucha, w. par. Poździmierz
Bereść, w. kpar.
Bereźnica, w. par. Matcze
Bezbrudy (Przezbrody), w. kpar.
Bezejów, w. par. Żabcze Murowane
Bezruczka, w. par. Zdanów
Biała (Biała Piaskowa), w. kpar.
Białobrzegi, w. par. Bortatycze
Białopole, w. par. Buśno
Białowola (Biała Wola), w. par. Lipsko
Bliżów, w. par. Szewnia
Bobiatyn, w. kpar.
Bodaczów, w. par. Szczebrzeszyn
Bohutycze, w. kpar.
Bojanice, w. par. Sawczyn
Bondyrz, w. par. Krasnobród
Bończa, w. kpar.
Boratyn, w. kpar.
Borodyca, w. par. Hrubieszów
Borowe, w. par. Mosty Wielkie
Bortatycze, w. kpar.
Bożenka, w. par. Karów
Bujawa, w. par. Łuczyce
Busieniec, w. par. Putnowice
Busk, m. kpar.
Buśno, w. kpar.
Butyny, w. kpar.
Byszów (Bieszów), w. kpar.
Cebłów, w. kpar.
Chlewczany, w. kpar.
Chłopiatyn, w. kpar.
Chmielno, w. kpar.
Chochłów, w. par. Hulcze
Chodywańce, w. kpar.
Chołojów, m. kpar.
Chomęciska, w. par. Bortatycze
Chorobrów, w. kpar.
Choronów, w. par. Chlewczany
Chyże, w. par. Krupiec
Chyżowice, w. kpar.
Cichobóż, w. par. Szychowice
Cieląż, w. kpar.
Cieszyn, w. par. Skierbieszów
Ciotusza, w. kpar.
Czanyż, w. kpar.
Czarnystok, w. kpar.
Czartowczyk, w. par. Zubowice
Czartowiec (Czartowiec Wielki), w. kpar.
Czartowiec (Czortowice), w. kpar.
Czermno (Cierno), w. par. Wakijów
Czerniczyn, w. kpar.
Czerniczynek, w. par. Czerniczyn
Cześniki, w. kpar.

Czuczmany Humniskie, w. par. Humniska
Czumów, w. kpar.
Derewlany (Derewiany), w. kpar.
Długa Strona (Busk), w. kpar.
Długi Kąt, w. par. Ciotusza
Dłużniów, w. kpar.
Dmytrów (Dmitrów), w. kpar.
Dobraczyn, w. kpar.
Dobromierzyce, w. par. Peresołowice
Dobrotwór, m. kpar.
Dobużek, w. par. Łaszczów
Dołhobyczów, w. kpar.
Domaszów, w. kpar.
Drewniki, w. par. Skierbieszów
Drohiczany, w. par. Jarosławiec
Dub, w. kpar.
Dutrów, w. kpar.
Dworce (Dworcze), w. kpar.
Dyniska, w. kpar.
Dziekanów (Diakonów), w. kpar.
Dzierążnia, w. kpar.
Dziewięcierz, w. kpar.
Gdeszyn, w. kpar.
Głuchów, w. kpar.
Gozdów, w. kpar.
Góra, w. kpar.
Górecko, w. par. Józefów
Grabowa, w. kpar.
Grabowiec, m. kpar.
Grodysławice, w. kpar.
Gródek, w. kpar.
Gródek, w. par. Typin
Hajowniki, w. par. Skierbieszów
Hamernia, w. par. Majdan Sopocki
Hatowice, w. par. Sawczyn
Hohołów, w. kpar.
Hołe Rawskie, w. kpar.
Hołubie, w. kpar.
Hołużne, w. par. Grabowiec
Honiatycze, w. kpar.
Honiatyczki (Honiatyczki Małe), w. par. Wakijów
Honiatyn, w. par. Pawłowice
Hopkie, w. kpar.
Horbków, w. kpar.
Horodelec, w. par. Wolica Komarowa
Horodło, m. kpar.
Horodłowice, w. kpar.
Horodyszcze Bazyliańskie, w. kfil, par. Krystynopol
Horodyszcze Waręskie, w. par. Waręż
Horoszczyce (Choroszczyce), w. kpar.
Horyszów Polski (Horyszów Lacki), w. kpar.
Horyszów Ruski, w. kpar.
Hostynne, w. kpar.
Hrebenne, w. kpar.
Hrebenne, w. kpar.
Hrubieszów, m. kpar.
Hrycowola, w. kpar.
Hubinek (Hubin), w. kpar.
Hucisko (Huciska), w. par. Krasnobród
Hujcze (Hojcze), w. kpar.
Hulcze, w. kpar.
Humniska, w. kpar.
Husynne, w. kpar.
Huszczka Duża (Huszczka Wielka), w. par. Sulmice
Huszczka Mała, w. par. Sulmice
Huta Dzierążyńska (Stara Huta), w. par. Dzierążnia
Huta Lubycka (Lubycze), w. kpar.
Huta Stara, w. kpar.
Hutki, w. par. Krasnobród
Hutków, w. par. Suchowola
Ilkowice, w. par. Skomorochy
Iwanki (Wanki), w. par. Karów

Jabłonówka, w. kpar.
Jacnia, w. par. Potoczek
Jarczów (Jarczowa), m. kpar.
Jarosławiec, w. kpar.
Jastrzębice (Jastrzębica), w. kpar.
Józefów, m. kpar.
Jurów, w. kpar.
Kadłubiska, w. par. Krupiec
Kadłubiska, w. par. Witków
Kamionka Lasowa (Kamionka), w. kpar.
Kamionka Lipnik (Lipnik), w. kpar.
Kamionka Stara Wieś (Kamionka Stara), w. kpar.
Karów, w. kpar.
Kazumin, w. par. Butyny
Kędzierzawce, w. kpar.
Klątwy, w. kpar.
Klusów, w. kpar.
Kmiczyn, w. kpar.
Kobło, w. par. Szpikołosy
Komarów, m. kpar.
Komarów, w. par. Wolica Komarowa
Komarów, w. kpar.
Koniuchy, w. kpar.
Konopne, w. par. Werbkowice
Kopyłów, w. kpar.
Kopytów, w. kpar.
Korchynie (Korhynie), w. kpar.
Korczów, w. kpar.
Korczyn, w. kpar.
Korków, w. par. Łubów
Kornie, w. kpar.
Kosmów, w. par. Ślipcze
Kossobudy (Kosobudy), w. kpar.
Kościaszyn, w. kpar.
Kotlice, w. par. Dub
Kotorów, w. par. Werbkowice
Kozłów, w. kpar.
Kozodawy, w. par. Czerniczyn
Krasne, w. kpar.
Krasnobród, m. kpar.
Krupiec, w. kpar.
Kryłów, w. kpar.
Krystynopol, m. kpar.
Kryszyn, w. par. Nabróż
Krzak, w. par. Złojec
Krzywe, w. kpar.
Księżostany, w. par. Komarów
Kuliczków, w. kpar.
Kulików, w. kpar.
Kułakowice, w. kpar.
Kupcze, w. kpar.
Kustyń, w. kpar.
Laszków, w. kpar.
Lemieszów, w. par. Chyżowice
Leszczków, w. par. Wierzbiąż
Lipowiec, w. par. Czarnystok
Lipsko, m. kpar.
Lipsko, w. kpar.
Liski, w. kpar.
Liwcze, w. par. Waręż
Lubycza Kniazie (Kniazie), w. kpar.
Lubycza Królewska (Lubycza Wołoska), m. kpar.
Łabunie, w. par. Łabuńki
Łabuńki, w. kpar.
Łachowce, w. par. Rzeplin
Łanowe Sołtysy (Sołtysy), w. par. Grabowiec
Łasków, w. par. Mircze
Łaszczów, m. kpar.
Łaszczówka, m. kpar.
Łaziska, w. kpar.
Łopatyn, w. kpar.
Łosiniec, w. kpar.
Łotów, w. par. Hostynne
Łubcze, w. par. Szlatyn

Łubów, w. kpar.
Łuczyce, w. kpar.
Łuszczów, w. par. Chyżowice
Łużków (Łuszków), w. kpar.
Łykoszyn, w. kpar.
Machnów, w. kpar.
Machnówek, w. kpar.
Madziarki, w. par. Boratyn
Magierów, m. kpar.
Majdan Hajownicki, w. par. Skierbieszów
Majdan Krynicki, w. par. Sulmice
Majdan Mały (Majdanek), w. par. Pańków
Majdan Nowy (Majdan Ornatowski), w. par. Uchanie
Majdan Sitaniecki (Majdan), w. kpar.
Majdan Skierbieszowski, w. par. Skierbieszów
Majdan Sopocki, w. kpar.
Majdan Stary, w. par. Tuczępy
Majdan Tuczępski (Majdan, Majdan Trościaniecki), w. par.
Majdan Uchański, w. par. Uchanie
Majdan Wielki, w. par. Pańków
Majdan Wielki (Majdan), w. par. Grabowiec
Majdan-Sielec (Majdan Dzierążyński), w. par. Dzierążnia
Malewszczyzna (Malawszczyzna), w. par. Krasnobród
Malice, w. par. Sahryń
Małków, w. kpar.
Małoniż, w. par. Łaszczów
Masłomęcz, w. kpar.
Matcze, w. kpar.
Maziły, w. kpar.
Metelin, w. par. Czerniczyn
Mianowice, w. kpar.
Miasteczko (Mosty Małe), m. par. nieznana.
Miączyn, w. kpar.
Michalów, w. par. Rachanie
Miedniki, w. par. Teratyn
Mieniany, w. kpar.
Miętkie, w. kpar.
Mikołajów, w. kpar.
Mikulin, w. kpar.
Mircze, w. kpar.
Modryniec, w. par. Modryń
Modryń, w. kpar.
Mojsławice, w. par. Teratyn
Mokre, w. par. Zdanów.
Mołodiatycze (Mołodziatycze), w. kpar.
Mołożów, w. par. Nabróż
Monastyrek Ohladowski, w. kpar.
Moniatycze, w. kpar.
Moratyn, w. kpar.
Moroczyn, w. par. Husynne
Mosty Małe, w. kpar.
Mosty Wielkie (Augustów), m. kpar.
Moszków, w. par. Szmitków
Mukanie, w. kpar.
Myców, w. kpar.
Nabróż, w. kpar.
Narol, m. par. Krupiec
Nedeżów, w. kpar.
Nieledew, w. kpar.
Nielisz, w. par. Ruskie Piaski
Niemiłów (Niemołów), w. kpar.
Niemirówek (Niemirówka), w. par. Tarnawatka
Niestanice, w. kpar.
Niewirków, w. kpar.
Nieznanów, w. kpar.
Niwice, w. kpar.
Nowiny, w. par. Majdan Sopocki

Nowosiółki, w. par. Moniatycze
Nowosiółki, w. kpar.
Nowosiółki Kardynalskie, w. kpar.
Nowosiółki Przednie, w. kpar.
Nuśmice, w. kpar.
Obrocz, w. par. Kossobudy
Obrotów, w. par. Witków Stary, Witków Nowy
Obrowiec, w. par. Nieledew
Ohladów, w. kpar.
Olszanka, w. par. Bończa
Opłucko, w. kpar.
Opulsko, w. kpar.
Ordów, w. kpar.
Ornatowice, w. par. Grabowiec
Oserdów, w. kpar.
Ostobuż (Ostrobuż), w. kpar.
Ostrów, w. kpar.
Ostrów, w. kpar.
Oszczów, w. kpar.
Pańków, w. kpar.
Parchacz, w. kpar.
Pawłowice, w. kpar.
Pawłów, w. kpar.
Peratyn, w. kpar.
Peresołowice, w. kpar.
Perespa, w. kpar.
Perespa, w. kpar.
Perwiatycze (Pierwiatycze), w. kpar.
Piaseczno, w. par. Hołubie
Pieczygóry, w. par. Wojsławice
Pieniany, w. kpar.
Płoskie, w. kpar.
Płowe, w. kpar.
Pniówek, w. par. Zdanów
Pobużany, w. kpar.
Poddębce (Poddubce), w. kpar.
Podhajczyki, w. par. Witków
Podhorce, w. kpar.
Podhorce, w. kpar.
Podlodów, w. kpar.
Podmanastyrek (Monasterem Hrycowolski), w. par. Hrycowola
Podrusów, w. par. Ciotusza
Połoniczna, w. kpar.
Posadów, w. kpar.
Potoczek, w. kpar.
Potoki (Potok), m. par. nieznana.
Poturzyca, w. kpar.
Poturzyn, w. kpar.
Poturzyńska Wólka (Wólka), w. par. Witków
Potylicz, m. kpar.
Poździmierz, w. kpar.
Prehoryłe, w. kpar.
Prusie, w. kpar.
Prusinów, w. kpar.
Przedmieście (Potylicz), w. kpar.
Przemysłów, w. kpar.
Przeorsk, w. kpar.
Przewale, w. par. Perespa
Przewodów, w. kpar.
Przystań, w. kpar.
Pukarzów, w. par. Moratyn
Pustelniki, w. kpar.
Putnowice, w. kpar.
Rachanie, m. kpar.
Rachodoszcze, w. par. Suchowola
Raciborowice, w. kpar.
Radków, w. kpar.
Radostów, w. kpar.
Radwańce, w. kpar.
Radziechów, m. kpar.
Rakobuty, w. kpar.
Ratyczów, w. kpar.
Rawa Ruska, m. kpar.
Rekliniec, w. kpar.
Rogów, w. par. Świdniki

Rogóźno, w. kpar.
Rozłopy, w. kpar.
Rożdżałów, w. kpar.
Ruda Leśna, w. kpar.
Rudenko Ruskie, w. par. Kustyń
Rudka, w. par. Topólcza
Rudno, w. kpar.
Rusiłów, w. par. Ostrów
Rusin, w. kpar.
Ruskie Piaski, w. kpar.
Rybnica, w. par. Łosiniec
Rzeczyca, w. kpar.
Rzeplin, w. kpar.
Rzepniów, w. kpar.
Rzyczki (Rzeczki), w. kpar.
Sahryń, w. kpar.
Sałasze, w. par. Domaszów
Sawczyn, w. kpar.
Siebieczów, w. kpar.
Siedliska, w. kpar.
Siedliska, w. kpar.
Siedliszcze, w. par. Buśno
Siekierzyńce, w. par. Horoszczyce
Sielec (Sielec Bełski), w. kpar.
Sielec Bieńków (Sielcze Bienkowo), w. kpar
Siemierz (Simierz), w. par. Komarów
Siemnice, w. kpar.
Sieńków, w. kpar.
Sitaniec, w. par. Bortatycze
Sitno, w. kpar.
Skierbieszów, m. kpar.
Skomorochy, w. kpar.
Skomorochy, w. par. Grabowiec
Skryhiczyn, w. par. Matcze.
Sławęcin (Sławencin), w. par. Łaziska
Sławęcin, w. kpar.
Smarzów, w. kpar.
Smoligów, w. par. Małków
Sokal, m. kpar.
Sokole, w. kpar.
Spasów, w. kpar.
Stabrów, w. kpar.
Staje, w. kpar.
Stanin, w. kpar.
Stara W. w. kpar.
Starogród, w. kpar.
Stary Zamość, w. par. Ruskie Piaski
Staryki (Chołojów), w. kpar.
Steniatyn, w. kpar.
Steniatyn, w. kpar.
Stepankowice, w. par. Ubrodowice
Sterkowce, w. par. Mikołajów
Stojanów, m. kpar.
Stronibaby, w. kpar.
Stryhanka (Strychanka), w. par. Dobrotwór
Strzemilcze, m. kpar.
Strzyżowiec, w. par. Terebin
Strzyżów, w. kpar.
Suchowola, w. kpar.
Sulimów, w. kpar.
Sulmice, w. kpar.
Susiec, w. par. Łosiniec
Suszno, w. kpar.
Suszów, w. kpar.
Szara Wola (Szarowola), w. kpar.
Szarpańce (Szarpańca), w. kpar.
Szczebrzeszyn, m. kpar.
Szczurowice, m. kpar.
Szewnia (Szewnia Dolna), w. kpar.
Szlatyn, w. kpar.
Szmitków, w. kpar.
Szpikołosy, w. kpar.
Szychowice, w. kpar.
Szystowice, w. par. Grabowiec
Szyszaki, w. par. Butyny
Ślipcze (Ślepcze), w. kpar.

Śniatycze, w. kpar.
Śródopolce, w. kpar.
Świdniki, w. kpar.
Świerszczów, w. par. Hrubieszów
Świtarzów, w. kpar.
Tarnawatka, w. kpar.
Tarnoszyn, w. par. Ulhówek
Tartaków, w. par. Tartaków
Tartaków, m. kpar.
Tehlów, w. kpar.
Telatyn, w. kpar.
Teniatyska, w. kpar.
Teptiuków, w. par. Gródek
Teratyn, w. kpar.
Terebin, w. kpar.
Terebiniec, w. par. Terebin
Tereszpol (Terespol), w. kpar.
Tetewczyce, w. kpar.
Tobołów, w. par. Suszno
Tomaszów Lubelski, m. kpar.
Topornica, w. par. Wieprzec
Topólcza, w. kpar.
Torki, w. kpar.
Trzeszczany, w. par. nieznana.
Tuczapy, w. par. Nabróż.
Tuczępy (Tuczempy), w. kpar.
Tudorkowice, w. kpar.
Turkowice, w. kpar.
Turzyniec, w. par. Topólcza
Tuszków, w. par. Bełz
Typin, w. kpar.
Tyszyce, w. kpar.
Ubrodowice, w. kpar.
Uchanie, m. kpar.
Uciszków, w. kpar.
Uhnów, m. kpar.
Uhrynów (Uchrynów), w. kpar.
Ulhówek, w. kpar.
Ulicko Seredkiewicz (Ulicko), w. kpar.
Ulów, w. par. Łosiniec
Ulwówek, w. kpar.
Uwin (Huwin), w. kpar.
Wakijów, w. kpar.
Waniów, w. kpar.
Waręż, w. kpar.
Waręż, m. kpar.
Wasylów (Wasylów Wielki), w. kpar.
Wasylów, w. kpar.
Werachanie (Werechanie), w. kpar.
Werbkowice, w. kpar.
Werchrata, w. kpar.
Wereszyn, w. kpar.
Wieprzec, w. kpar.
Wieprzowe Jezioro (Wieprzów), w. kpar.
Wierszczyca (Werszczyca), w. kpar.
Wierzba, w. par. Ruskie Piaski
Wierzbiąż, w. kpar.
Wierzbica, w. kpar.
Wierzblany, w. par. Humniska
Winniki, w. par. Dłużniów
Wiszenki, w. par. Sulmice
Wiszniów, w. kpar.
Witków, w. par. Bełz
Witków, w. kpar.
Witków Nowy, m. kpar.
Witków Stary, w. kpar.
Wojsławice, w. kpar.
Wola Gródecka (Gródecka Wola), w. par. Hopkie
Wola Lipska (Lipsko), w. par. Lipsko
Wola Uchańska, w. par. Uchanie
Wola Wielka (Wola Lipska), w. kpar.
Wolany (Busk), w. kpar.
Wolica, w. kpar.
Wolica, w. par. Hrubieszów
Wolica Baryłowa (Baryłowa Wolica), w. kpar

Wolica Brzozowa (Wola Brzozowa), w. par. Komarów
Wolica Derewlańska (Derewianowolica), w. kpar
Wolica Komarowa, w. kpar.
Wolica Śniatycka, w. par. Śniatycze
Wolica Uchańska, w. par. Grabowiec
Wołajowice, w. par. Czartowiec
Wołkowyje, w. par. Podhorce
Wołswin, w. par. Krystynopol
Worochta, w. par. Przemysłów
Woronów, w. par. Ostobuż
Woronówka, w. par. Kozłów
Wożuczyn, w. par. Siemnice
Wólka Horyszowska, w. par. Horyszów Polski
Wólka Łosiniecka, w. par. Łosiniec
Wólka Nieliska, w. par. Ruskie Piaski
Wólka Pukarzowska, w. par. Moratyn
Wólka Radwaniecka (Wolica), w. par. Radwańce
Wólka Wieprzecka, w. par. Wieprzec
Wólka Wierzbicka, w. par. Wierzbica
Wólka Złojecka, w. par. Złojec
Wronowice, w. par. Wakijów.
Wulka Kunińska, w. kpar.
Wulka Suszańska, w. kpar.
Wysokie, w. par. Skierbieszów
Wysokie, w. par. Bortatycze
Zabawa, w. par. Suszno
Zabłocie, w. par. Bełz
Zaborce, w. kpar.
Zaboreczno, w. par. Tarnawatka
Zaborze, w. kpar.
Zabytów, w. par. Sulmice
Zadubce, w. par. nieznana
Zalesie, w. par. Bończa
Zamość, miasto, kpar.
Zaniże, w. par. Raciborowice
Zarudzie, w. par. Złojec
Zarzecze, w. par. Wieprzec
Zastawie, w. par. Uhnów
Zawadki (Zawadki Łosinieckie), w. par. Łosiniec
Zawady, w. par. Chodywańce
Zawalów, w. kpar.
Zawidcze, w. kpar.
Zawisznia, w. kpar.
Zbica, w. par. Jastrzębice
Zboiska, w. par. Torki
Zdanów, w. kpar.
Zielone, w. par. Pańków
Zimno, w. kpar.
Złojec, w. kpar.
Zubków, w. kpar.
Zubowice, w. kpar.
Zwiartówek, w. par. Rachanie
Zwierzyniec (Wola Zwerewińska), w. par. Topólcza
Żabcze, w. kpar.
Żabcze Murowane (Żabcze), w. kpar.
Żerniki, w. kpar.
Żniatyn, w. kpar.
Żuków, w. par. Świdniki
Żulice, w. kpar.
Żuratyn (Suratyn), w. par. Ostrów
Żurawce, w. kpar.
Żurawlów, w. par. Świdniki
Żurawnica, w. par. Szczebrzeszyn
Żużel, w. kpar.

THE MAP OF UNIATE DIOCESE OF CHEŁM FROM 1782 AS AN EXAMPLE OF RELIGIOUS CARTOGRAPHY

Summary

Manuscript map of diocese of Chełm from 1782 belongs to thematic maps category defined as „religious maps". Until the XIX century studies of this kind were rather rare and usually registered only one denomination. This project has been performed as an order of Uniate Bishop of Chełm Maksymilian Ryłło, and a map made by Joseph Liesganig, Austrian mathematician, geodesist and cartographer was the basis of its preparation. The origin of its creation and decision to create it one should find in the parish legal regulations of that time as well as in diocese conducted by Maria Theresa and Joseph II, and caused by the first partition of Poland. As the result of that event diocese of Chełm was divided into two parts – northern remained within the Polish-Lithuanian State, whereas southern find itself in Austrian hands. Decision to include the southern territory of diocese of Chełm, these shown by the map, to diocese of Przemyśl and diocese of Lwów, was made in 1783, that is a year after the map was created.

Main content of the map of diocese of Chełm covers planting of towns, religious complexes and church and secular administrative districts (including locality parochial affiliation). Preliminary analysis indicates that full network of settlement of southern part of diocese of Chełm of that time was portrayed. The author of this map clearly made the content of it visible, that is religious complexes and boundaries, secondly he put a great emphasis to detailed localization of particular places. The map totally registers, on the terrain of diocese of Chełm, 572 towns, out of which 534 villages, 37 country towns („oppidum") and one city („civitas"): Zamość. Over half of towns shown on the map (356, that is 62,2%) had their own uniate parochial churches.

Comparison of Greek Catholic Church organization shown on the map of diocese of Chełm from 1782 with existing state of knowledge about this matter can lead to a conclusion that the map constitutes rather reliable source of information about the structure of Uniate Churches in that region. Inaccuracies notices during the map's analysis do not change its positive assessment as historical source necessary for conducting researches concerning Greek Catholic diocese of Chełm. Percentage of omitted and added Uniate Churches or towns against known from other sources or documents constitutes a relatively small percentage of the whole.

Ryc. 1. Ramka tytułowa rękopiśmienne mapy diecezji chełmskiej z 1782 roku

Ryc. 2. Legenda mapy

Ryc. 3. Fragment mapy (parafie Lipsko i Wieprzec)